



CEVDET YILMAZ (1996) “Batı Avrupa ’daki Türk İşçilerinin Bazı Demografik Özellikleri”, *Akademik Açı* 1996/1, (126–141), Samsun.

BATI AVRUPA'DAKİ TÜRK İŞÇİLERİNİN BAZI DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Cevdet YILMAZ¹

GİRİŞ

Batı Avrupa ülkelerinde bulunan Türk işçi ailelerinin miktar ve çeşitli özelliklerinin bilinmesi birçok bakımdan büyük önem taşımaktadır. Girmeyi arzu ettiğimiz, fakat yakın bir gelecekte bunun mümkün olmadığını bildiğimiz Avrupa Topluluğu içinde kalan yaklaşık üç milyon vatandaşımızın bugünün ve geleceğin Türkiyesi açısından taşıdıkları önem büyüktür. Böyle olmakla birlikte, bu vatandaşlarımız hakkındaki bilgilerimiz maalesef arzu edilen seviyede değildir. 1985 yılı itibariyle Türk Dış Göçü ile ilgili bir bibliyografya çalışması yapan Abadan, 1960-1984 yılları arasında kalan 25 yılda konu ile ilgili olarak 319 kitap, 620 makale yayınlanmış rağmen yine de çok önemli bilgi boşluklarının varlığına dikkat çekmektedir (Abadan,1985:39). Olayın dinamik bir süreç olmasından kaynaklanan bu bilgi boşluklarının başında yurtdışındaki işçilerimizin *yerleşme yeri tercihleri* ile sürekli değişen *demografik özellikleri* gelmektedir.

Batı Avrupa ülkelerindeki vatandaşlarımızın özellikle Türkiye'deki yerleşme yeri özellikleri ile yurtdışı ile Türkiye arasındaki mekânsal tercihlerinin ne olabileceği hususunda tarafımızdan daha önce iki çalışma yapılmıştır (bkz.Yılmaz,1992 ve 1994). Bu makalede ise özellikle Batı Avrupa'daki vatandaşlarımızın bazı demografik özellikleri üzerinde durulacaktır. Yurtdışındaki vatandaşlarımızla ilgili olarak yapılan araştırmalarda bu konu hep gözardı edilmiş, daha çok göçün sayısal ve ekonomik yönleri ile ilgilenilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak da dış politikada yeterli veri yokluğu nedeniyle birçok sıkıntılarla karşı karşıya kalınmaktadır. Ele aldığımız bu konu ile ilgili başlıca çalışmayı Yener yapmış olup, o da kısa bir rapordan ibarettir (bkz.Yener,1979). Bu alanda daha kapsamlı araştırmaların bizzat yerinde, yani yurtdışında yapılmasında büyük fayda olup, bizim çalışmamızın amacı bu konuya sadece dikkat çekmek içindir.

Araştırmada, daha önce yurtdışında yaşayan ikinci kuşak işçiler üzerinde uyguladığımız anket sonuçlarından öncelikle yararlanılmıştır (bkz. Yılmaz, 1992). Diğer veriler için ise bibliyografyada isimleri belirtilen DPT,

¹ 19 Mayıs Üniversitesi, cyilmaz@omu.edu.tr

DİE ve F. Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nden temin edilen eserlerden faydalanılmıştır.

Çalışmamız iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde kısa ve öz olarak Batı Avrupa'daki Türk nüfus miktarından bahsedilecek, ikinci bölümde ise yurtdışındaki bu vatandaşlarımızın bazı demografik özellikleri üzerinde durulacaktır.

I. BATI AVRUPA ÜLKELERİNDEKİ TÜRK NÜFUS MİKTARI

1995 yılı itibariyle Batı Avrupa ülkelerindeki Türk nüfus miktarı (kaçak işçi ve ilticacılar gibi yasadışı yollardan da bu ülkelere gidenlerle birlikte) 3 milyon civarındadır. Bu rakamın yaklaşık 2/3'si Almanya'dadır (bkz.Tablo-1).

Tablo-1: Batı Avrupa ülkelerindeki Türk nüfusunun ülkelere göre dağılımı

Ülkeler	Toplam vatandaş sayısı	Sosyal sigortalı işçi sayısı	Çalışanların sayısı	İşsizlerin sayısı
Almanya	1.965.577 ²	694.502	1.198	152
Hollanda	248.656	83.400 ^{3**}	41.000 ^{4**}	28.818
Fransa	240.000	99.000	111.890	26.121
Avusturya	150.000	59.246	65.000	5.711
Belçika	84.935	24.000	50	8.115
İsviçre	73.024	36.815	42.400	-
İngiltere	65.000	30.000	-	-
İsveç	50.000	10.000	-	-

² F. Almanya'nın Ankara Büyükelçiliği'nin verdiği 1995 yılı rakamlarıdır. Tablodaki diğer tüm veriler DPT,1994:65 ve Çalışma Bakanlığı 1992'den derlenmiştir. İngiltere, İsveç ve Norveç hakkında adı geçen kaynaklarda başka bilgi bulunamadığından ilgili yerler boş bırakılmıştır.

³ Düzenli ve standart istatistikler tutulmadığı için farklı rakamlarla karşılaşılabilmektedir. Nitekim burada da (DPT,1994:66' ya göre) Hollanda'da sosyal güvenlik anlaşmaları ile belirlenmiş 83 400 işçimiz var görülürken, Çalışma Bakanlığı,1992:36'ya göre Hollanda'da çalışan vatandaşlarımızın sayısı 41.000'dir. Bu fark, Hollanda Yabancılar Yasası'na göre 3 yılı doldurarak *devamlı çalışma iznine*, 5 yılı doldurarak da *devamlı ikamet iznine* kavuşan vatandaşlarımızın yabancı işçilere ait istatistiklerde yer almamaları nedeniyle, bazı kaynakların bu işçilerin hepsini sayması, bazılarının ise istatistiklerde belirtilen oranları kullanmasından kaynaklanmaktadır.

⁴ Çalışanların sayısı ile ilgili bu rakam, istatistikî bilgilerde verilen bağımlı nüfus miktarı toplam vatandaş sayısından çıkartılarak bulunmuştur.

Danimarka	37.000	12.773	17.981	5.315
Norveç	10.000	1.500	-	-
TOPLAM	2.813.560	1.119.509	-	-

II. BATI AVRUPA ÜLKELERİNDEKİ VATANDAŞLARIMIZIN BAZI DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Yukarıda da belirtildiği gibi, bugün Batı Avrupa ülkelerinde üç milyon civarında vatandaşımız yaşamaktadır. Avrupa'daki bazı küçük ülkelerin toplam nüfuslarından fazla olan bu rakam, üzerinde önemle durulması gereken bir sayıdır. Yapılan araştırmalara göre bunların yarısından fazlası da yakın bir gelecekte Türkiye'ye kesin dönüş yapmayı düşünmemektedir (bkz.Yılmaz,1992:250). O halde bu nüfus kitlesinin bütün özelliklerinin en ayrıntılı şekilde bilinmesinde büyük fayda vardır. Bu hususlardan bazıları üzerinde aşağıda kısaca durulmuştur.

A. Çocuk sayıları ve doğurganlık oranları ile bunları etkileyen faktörler

1.Çocuk sayıları ve doğurganlık oranları: Başta Almanya olmak üzere Türk vatandaşlarının yoğun olarak buldukları Avrupa ülkelerinde Türklerin sahip oldukları çocuk sayıları ve Türk kadınlarının doğurganlık oranları hakkında (ayrıntılı araştırmalara dayanmayan) çok sayıda spekülasyon haberler ortaya atılmıştır. Gerek yaptığımız anket çalışmasında, gerekse yurtdışındaki işçilerimizle ilgili olarak yayınlanan istatistiklerden elde ettiğimiz verilere göre bazı tespitlerimiz olmuştur. Bunlar aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo-2: Batı Avrupa ülkelerindeki 1.kuşak ve 2.kuşak Türk işçilerinin çocuk sayılarının karşılaştırılması (Yılmaz,1992:176'dan).

Çocuk sayısı	Yurtdışına giden 1.kuşak Türk işçilerinin sahip oldukları çocuk sayısı (%)	1.Kuşak işçilerin Avrupa'da olan (2.kuşak) evlatlarının çocuk sayısı (%)
1 Çocuk	7.7	32.6
2 "	11.5	42.6
3 "	23.3	15.1
4 "	23.3	7.4
5 "	14.8	1.6
6 "	9.3	0.5

7	"	6.0	0.2
8	"	3.6	0.0
9	"	1.0	0.0
10	"	0.5	0.0

Bu tabloya göre;

a. Tablonun ikinci sütununda 1960-73 yılları arasında Batı Avrupa ülkelerine çalışmak için giden 1.kuşak Türk işçilerinin çocuk sayıları ve bunların % olarak miktarları verilmiştir. Bu grup içinde sadece 1 çocuğa sahip olanların oranı ancak % 7.7'dir. İki çocuğa sahip olanların oranı % 11.5, beş çocuğa sahip olanların oranı ise 1 ve 2 çocuğa sahip olanların oran olarak toplamına eşittir. 5'ten fazla çocuğa sahip olanların oranı ise yaklaşık % 20 civarındadır. 3-4 çocuğa sahip olanlar ise % 46.4 ile çoğunluktadır.

b. Üçüncü sütunda ise yurtdışına ilk olarak giden 1.kuşak vatandaşlarımızın çocukları olan 2.kuşak üzerinde durulmuştur. Bunların sahip oldukları çocuk sayısı tabloda da açıkça görüldüğü gibi 1.kuşaktan önemli ölçüde farklıdır. Ör.1.kuşak içinde 1 ve 2 tane çocuğa sahip olanların oranı % 18 seviyesinde kalırken, 2.kuşakta bu oran % 75 civarındadır. Burada doğal olarak şu soru akla gelebilir; "*1.kuşak yaşını başını almış, sahip olabileceği kadar çocuğa sahip olmuştur. Fakat 2.kuşak henüz genç ve üretken çağdadır, dolayısıyla çocuk sayıları artamaz mı?*" Gerek bizim yaptığımız anket ve mülâkatlarda, gerekse herkes tarafından rahatlıkla yapılabilecek gözlemlerle 2.kuşak vatandaşlarımızın çocuk sayıları büyük ölçüde 2 civarında olduğu ve daha fazlasını da istemedikleri görülecektir. Bu 2.kuşak vatandaşlarımız içinde yaşları 35-40 civarına varmış ve lise ve dengi okullara gönderecek büyüklükte, hatta işçi olmuş çocuklara sahip olanlar vardır. Bundan sonra çocuk sahibi olabilecekleri düşünülmeyen bu gruplar üzerinde yaptığımız gözlemlerde de yine çocuk sayılarının 2 civarında olduğu tespit edilmiştir.

Başta Almanya olmak üzere Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine olan göç aile birleşmeleri dışında büyük ölçüde durdurulmuş olmasına rağmen *Tablo-3*'te de görüldüğü gibi doğumlar yoluyla bu ülkelerdeki Türk nüfus artmaktadır. Ölümler dışında yurtdışındaki Türk işçi varlığını azaltan başlıca faktörler *geri dönüşler*dir. Özellikle birinci kuşak vatandaşlarımızın önemli bir kısmının geri dönmüş olması, yerlerini daha genç bir nesle bırakmaları *Tablo-3*'e de yansdığı gibi doğumlar karşısında ölümlerin çok

cüz'i kalmasına yol açmıştır. Şimdilik geri dönüşlerin fazla olması sonucu Avrupa'da doğan Türk çocuklarının yurtdışındaki toplam Türk nüfus miktarını arttırıcı özelliği dikkat çekici bir boyutta değildir. Fakat ileriki yıllarda geliş-gidişlerin sona ermesi ile Batı Avrupa'daki nüfusumuz dengeye kavuştuğunda doğumların ölümler karşısında mevcut nüfusu dengeleyebileceğini söylemek mümkündür. Fakat aşağıda da temas edileceği gibi nüfus artış hızındaki gerileme Avrupa'daki Türk nüfusun artmasını değil, ancak belli bir düzeyde sabit kalmasını sağlayacaktır.

Tablo-3: (1991 yılı rakamlarına göre) Batı Avrupa ülkelerinde doğan, ölen ve okula giden çocuk sayısı (Çalışma Bakanlığı, 1992)

Ülkeler	Vatandaş sayısı	Doğan	Ölen	Okula giden
Almanya	1.779.586	46.070	2.337	447.845
Hollanda	228.414	6.355	271	53.715
Fransa	238.682	6.550	224	91.000
Avusturya	117.000	3.185	142	21.724
Belçika	84.935	2.844	121	34.599
Danimarka	29.680	1.114	31	10.000
İsviçre	69.498	?	?	17.495

Tablo-3 dikkatle incelendiğinde ise karşımıza çıkan en çarpıcı husus bir yıl içinde doğan çocuk sayısıdır. Elde edilen son rakamlara göre Almanya'da bir yıl içinde doğan Türkler tüm yabancıların % 45,1'dir (Bundes. für Arb., 1995). Ölenlerin doğanlardan çıkartılması ile elde edilen rakam toplam vatandaş sayısına orantılandığında Almanya'da % 2,4'lük bir artış görülürken, bu durum, Hollanda ve Fransa'da 2,6 civarındadır. Yeterli ve kesin istatistikî veriler olmadığı için kabaca hesaplanan bu rakamlara göre, yukarıda da belirtildiği gibi, Batı Avrupa ülkelerine giden Türklerin sayısı dondurulsa ve geri dönüşler de teşvik edilerek bu ülkelerdeki Türk nüfus miktarı ne kadar azaltılmaya çalışılsa bile, Batı Avrupa'daki Türk nüfus miktarı belli bir düzeyde kalacaktır. Hatta, toplam nüfusta artma önlenese bile, (bugünkü mevcut şartlara göre) herhangi bir azalma söz konusu olmayacaktır. Bunun en açık kanıtı Batı Avrupa ülkelerindeki genç Türk nüfusunun miktarıdır. Tablo-4'te yalnız Almanya için verilen rakamlara göre, bu ülkede 18 yaşın altında toplam

633.000 Türk vardır. Yakın bir gelecekte evlilik çağına girecek olan bu nüfus miktarının da etkisi ile önümüzdeki yıllar içinde Avrupa'daki Türk nüfus sayısında belirgin bir azalma söz konusu olmayacaktır.

Tablo-4: Almanya'daki çocuk nüfusun yaş dağılımı

Yaş grubu	Miktarı
6 yaşından küçük	231.500
6-10 yaş arası	122.200
10-15 " "	162.100
15-18 " "	117.300
TOPLAM	633.100

(Kaynak: Bundesministerium für Arbeit,1995)

Bir mukayese yapmak amacıyla Almanya'da okula giden Türk çocuklarının miktarı ve hangi okullara devam ettikleri de Tablo-5'te gösterilmiştir. Bugün sadece Almanya'da yarım milyona yakın Türk çocuğu eğitim süreci içindedir. Aynı zamanda Almanya'daki toplam yabancıların da yarısını oluşturan bu rakam gelecek açısından büyük umut vermektedir. Çünkü, özellikle ilkökul sürecinde veya henüz ilkökulu yeni bitirmiş bir durumda olarak aile birleşmeleri çerçevesinde Avrupa'ya giden ikinci kuşak 16 yaşına gelir gelmez kısa süreli kursların ardından işçi olarak hayata atılmışlardır. Fakat bugün onların çocukları olan üçüncü kuşak, eğitim avantajını iyi kullanarak, büyük çapta eğitim-öğretim süreci içine dahil olmuşlardır. Ör. Bunlardan 22 000 civarındaki Türk genci ileride üniversiteye gitmek üzere liselerde okumaktadırlar. 90.000 civarında Türk genci ise meslek okullarına devam etmektedir. Bu rakamlar ileride daha da artacaktır. Özellikle lise ve ardından üniversiteye gidecek olan Türk gençlerinin Avrupa standartlarında aldıkları eğitim ile bilim adamı olma yolunda ilerlemeleri durumunda, yurtdışında milyonlarca dolar vererek bilim adamı yetiştirmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti için, yurtdışındaki bu gençlerimiz, Türkiye'nin para harcamadan sahip olabileceği büyük bir potansiyelin de müjdecisi olacaklardır.

Tablo-5: Almanya'da okula giden çocukların sayısı ve devam ettikleri okullar

Okul tipi	Türk	Yabancı	Toplam
Anaokulu	6.444	12.291	70.000
İlkokul	135.157	294.582	2.534.600
Temel Eğitim Okulu	120.475	235.817	1.272.500
Ortaoku (Realschulen)	28.668	69.518	864.600

Lise	21.762	76.717	1.549.700
Karma Okul	23.088	41.859	296.400
Akşam Okulları	1.196	4.300	41.800
Özel Eğitim Okulları	23.953	44.490	251.900
Meslek Okulları	86.632	186.556	2.269.700
TOPLAM	447.845	966.130	9.151.200

(Çalışma Bakanlığı,1992:23)

2. Çocuk sayısı ve doğurganlığı etkileyen faktörler: Batı Avrupa ülkelerinde, *aile birleşmeleri* ve *ilticalar* dışında, Türk nüfus miktarını artı yönde etkileyen en önemli husus doğumlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Avrupa'daki Türklerin doğurganlık oranları birinci kuşak ile ikinci kuşak arasında büyük farklılık göstermektedir. Muhtemelen üçüncü kuşak da ikinci kuşaktan farklı olacak, üçüncü kuşağın doğurganlık oranları belki de Avrupa ile aynı olacaktır. Türkiye'de yaygın olan kanıların aksine Avrupa'daki Türkler arasında yüksek doğurganlık oranlarına rastlanmamaktadır. Avrupa'nın yerli halkından daha yüksek doğurganlık oranlarına sahip görünmeleri yeterli ve doğru istatistikî verilerin yokluğu ve aile birleşmeleri nedeniyle. Nitekim araştırmalarımız sırasında anket örnekleri hazırlamak için gittiğimiz DPT'deki uzmanlardan birisi konu ile ilgili olarak şu örnek olayı anlatmıştır: Türkiye - AT Ortaklık Konseyi ile ilgili görüşmelerde Türk delegasyonu, *Avrupa'daki Türk işçilerinin sahip oldukları yüksek doğurganlık oranları sayesinde gelecekte de Avrupa'daki işgücü açığını kapatacak bir rol oynayabileceklerini* belirtmişler, AT delegeleri ise, *bu nun böyle olmadığını, yaptıkları araştırmalarda Türk işçilerinin de Avrupa Topluluğu ülkelerine benzer doğurganlık oranlarına sahip olduklarını* ifade etmişlerdir. Gerçekten de, Batı Avrupa ülkelerinin gittikçe ihtiyarlayarak büyük bir problem olma yolunda ilerleyen kendi nüfuslarını arttırmak için yürürlüğe koydukları yüksek çocuk parası (*bkz.Tablo-6*), doğum yapan anneye ücretli izin, kendi evinde kendi çocuğuna bakma parası vb. gibi çok çeşitli teşviklerden Türk vatandaşları da aynen yararlandıkları halde, Türkler arasında da belirgin bir nüfus artış hızı görülmemektedir.

Tablo-6: Batı Avrupa ülkelerinin ödedikleri çocuk paraları

Ülkeler (Ort.Ücret)	1. Çocuk	2. Çocuk	3. Çocuk	4. Çocuk	5. Çocuk
Almanya (2500 DM)	50	130	220	240	-
Hollanda (2100 HF)	362	444	468	507	530

Belçika (39000 BF)	2.451	4.525	6.771	-	-
Fransa (7000 F)	Ödemiyor	610	1.391	2.172	2.917
Danimarka (15000)	1.425	2.300	3.075	3.850	-
Avusturya (9000 S)	1.300	2.600	3.800	-	-
İsviçre (4000 İF)	130	260	390	-	-

(Çalışma Bakanlığı,1992'den derlenmiştir)

Özellikle Türk vatandaşları arasında yüksek doğurganlığı engelleyen başlıca nedenleri maddeler halinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

a. Daha önce yayınladığımız bir araştırmada (bkz.Yılmaz,1994) Batı Avrupa ülkelerindeki Türk işçilerinin karşı karşıya oldukları sorunların başında *yabancı düşmanlığı* gelirken, bunun hemen arkasından ikinci sırada ise ***konut sorunu*** gelmektedir. Konut sorunu, yani *ev bulma güçlüğü* vatandaşlarımızı çeşitli şekillerde etkilemektedir. Ör. Almanya'da polisten *oturma müsaadesi* alabilmek için *çocuk sayısınca oda* şartı aranmaktadır. Üç çocuklu bir aile kendileri ile beraber 4 odalı bir ev tutmak zorundadır. Vatandaşlarımızın daha çok sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilmiş olmaları onların şehirlerde bulunmaları zorunluluğunu ortaya çıkarmış, şehirlerde ise aranan niteliklere sahip (4 odalı) bir evin kirası ise (tasarruf amacı ile yurtdışına gitmiş olan) vatandaşlarımızın ödeyebilecekleri miktarın üzerindedir. Bu durum, başlangıçta birinci kuşak ile beraber kalan ikinci kuşağın evlendikten hemen sonra mutlaka yeni bir ev bulma mecburiyetini ortaya çıkarmıştır. Aksi takdirde *büyük aile - büyük ev - çok kira* üçlemi ile karşılaşan vatandaşlarımız ya bölünecekler, ya da şehir dışına doğru kayacaklardır⁵.

Olayın bir diğer yönü ise; Almanya'daki vatandaşlarımızın (1990 rakamlarına göre) 417.498'i oturma hakkı sahibi, 369.917'si süresiz oturma izni sahibi ve 332 561'i de süreli oturma iznine sahiptir. Verilen bu son rakama dahil olan 332.000 civarındaki vatandaşımız polisin denetiminde olup belli aralıklarla kısa süreler için oturma müsaadesi almakta, dolayısıyla ço-

⁵ Ör.Almanya'daki gözlemlerimiz sırasında, Münih şehir merkezinde bir apartman daire-sinde yaşayıp ek iş (akşam işi) ile birlikte 2 500 - 3 000 DM aylık kazanca karşılık 1500 DM kira veren bir vatandaşımız, çocukları küçük olduğu ve tasarruf da etmesi mümkün olmadığı için yıllardan beri Türkiye'ye gidemediğini belirtmiştir. Yine gözlemlerimiz sırasında, bir başka vatandaşımız da; 5 çocuğu, 2 gelini ve 2 torunu ile toplam 11 kişilik bir aile olduklarını, Ulm şehrinde çalışıp, merkezde polisin oturma müsaadesi verebileceği büyüklükte ve kirası bütçesine uygun bir ev bulamadığı için, şehrin dışında şehre yakın bir köyde ikâmet ettiğini, kaldığı evin eskiden bir domuz ahırını olduğunu, buna rağmen yine de 400 DM kira verdiğini belirtmiştir.

cuk sayıları ile kaldıkları evin büyüklüğü sürekli kontrol edilmektedir. Almanya'da bugün yürürlükte olan *Yabancılar Yasası*na göre bu son gruba giren vatandaşlarımız, aranan niteliklere sahip ev bulamamışlarsa *sınır dışı edilme tehlikesi* ile karşı karşıya bulunmaktadır. Ayrıca gerek yabancı-lara karşı yerli toplumun tavrı, gerekse son yıllarda vatandaşlarımıza yö-nelen ırkçı saldırılar nedeniyle de, aranan niteliklerde ev bulunsa bile bun-lar Türklere verilmemektedir. Şimdilik bu konudaki en somut gelişme, yurtdışındaki vatandaşlarımızın bu sorunun üstesinden tam olarak gele-bilmek için *ev satın almaya* başlamış olmalarıdır.

b. Doğurganlık üzerinde etkili olan önemli bir faktör de daha dışgö-çün başlangıcından itibaren *Türk kadınlarının çalışma hayatının içinde olmasıdır*. Kadınların çalışması Türkiye'de önemli bir çoğunluk tarafın-dan hâlâ garip karşılanırken, bu durum Avrupa'da tam tersine olup, çalış-mayanlar garip karşılanmaktadır. Bilindiği gibi kadının çalışma hayatının içinde olması onun doğurganlığını önemli ölçüde etkilemektedir. Özellikle Tablo-1'deki normal sigortalı işçi sayısı ile şu anda fiilen çalışmakta olanla-rın sayısı karşılaştırıldığında ortaya önemli bir fark çıkmaktadır. Bu farkın büyük kısmı kadın işgücüne aittir. Bilindiği gibi ikinci kuşak arasında Tür-kiye'den evlenenlerin sayısı bir hayli fazladır. Yurtdışındaki aileler bir yandan erkek çocuklarını Türkiye'den evlendirirken, yine bu kişiler kızları-nı da Türkiye'deki yakın akrabalarının çocuklarına vererek onların eş duru-mundan yararlanarak Avrupa'ya gelmelerini, kızlarının da işçilik hakkını onlara devrederek, bu yolla yakınlarını Avrupa'da işçi yapmaya çalışmakta-dırlar. Her iki şekilde de 1 olan işçi sayısı yasal olmasa da 2'ye çıkmakta-dır. Yani, yurtdışındaki bir kız Türkiye'den evlenerek yasal işçilik hakkı-nı kocasına devretse bile kendisi de bulunduğu işlerde çalışmaya devam et-mektedir. Burada ilginç olan husus ise Türkiye'de olup Avrupa'ya gelin gi-den kızların ailelerinin, yani anne babasının kızlarının işçi olarak gitmesine, yani orada çalışmasına büyük destek vermeleridir. Bunun nedeni, kızların çalışarak geride bıraktıkları ailelerine para gönderebilmeleridir. Aksi takdir-de evde oturup çocuk büyüttüklerinde Türkiye'de bıraktıkları anne-baba veya kardeşlerine herhangi bir faydaları olmayacaktır. Şayet yurtdışındaki evde kayınvalide de varsa gerek çocuk olsa bile ona bakacak birinin olması, gerekse kayınvalidenin baskısından kurtulmak için en akılcı yol çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmaktır.

c. Özellikle ikinci kuşak vatandaşlarımız arasında (dil bilmeleri ve artan bilgi-görgü seviyelerine bağlı olarak) *Avrupa tipi hayat tarzı* ön

plâna çıkmıştır. Artık onlar da Avrupalı yaşlıları gibi yaşamak, pahalı arabalara binip, güzel evlerde oturmak istemekte, tatile zaman ve para ayırmaktadırlar. Tüm bunlar daha geç evlenmek, çok çalışmak ve çok para kazanmak, bu arada daha az çocuğa sahip olmakla mümkündür. Özellikle birinci kuşağı temsil eden anne-babanın Türkiye'ye kesin dönüş yapması ikinci kuşak üzerindeki baskıyı ortadan kaldırmakta, böylece bir yandan kendi başlarına karar verme sürecine girerken, diğer yandan da kendileri çalıştığında evdeki küçük çocuklara bakacak büyüklerin olmayışı gibi sebeplerle doğurganlık oranları azalmaktadır.

d. Daha önce de belirtildiği gibi, ikinci kuşak kısa bir eğitimden geçerek, ya da (eğer yaşı biraz büyükse) hemen iş hayatına girerek aile bütçesine katkıda bulunmaya başlamışlar, böylece bir yandan kendileri çalıştığı için, diğer yandan da büyükleri tarafından (gözleri açılmadan!) hemen (17-18 yaş civarında) evlendirilerek erken yaşta çocuk sahibi olmaları sağlanmıştır. Üçüncü kuşakta bu durum biraz farklı olacaktır. Çünkü üçüncü kuşak büyük ölçüde *eğitim sürecinin* içine girmiş bulunmaktadır. Eğitim süreci sağladığı bilgi-görgü ile bir yandan çok çocuk sahibi olma isteğini ortadan kaldırırken, diğer yandan da bizzat eğitimin uzun bir zaman süreci istemesi nedeniyle evlenme yaşını geciktirerek doğurganlık üzerinde etkili olacaktır. Eğitimin doğurganlık üzerindeki bir diğer önemli etkisi de çok çocuklu ailelerin okul masraflarının fazla olmasıdır.

e. Önemli sebeplerden birisi de, Batı Avrupa ülkelerindeki bebek ölüm oranlarının yaklaşık % 05 gibi çok düşük değerlerde olmasıdır. Doğan çocukların yaşama garantisine ve her türlü sağlık imkânlarına sahip bulunmaları vatandaşlarımızın zihinlerindeki *acaba doğanlardan kaç tanesi yaşayacak?* sorusunu silmektedir.

f. Bizce, bir diğer önemli sebep de, evliler üzerinde büyükler tarafından kurulan çok çocuk baskısının ortadan kalkmaya başlamasıdır. Nitekim bugün Türkiye'de de kaç "*çocuğun var*" sorusuna "*iki tane*" cevabı alınınca büyükler "*yeter, Allah başıslasın, çok çocuk olup ta ne olacak*" demektedirler. Türkiye'deki ailelerin istedikleri çocuk sayısını gösteren Tablo-7'de bu durum açıkça görülmektedir (bkz.Tablo-7). Türkiye'deki bu sosyal değişim yurtdışındaki vatandaşlarımızı da etkilemiş, yukarıda belirtilen diğer faktörlerin de etkisi ile fazla çocuk düşüncesinden uzaklaşmışlardır.

Tablo-7: Türkiye'deki ailelerin istedikleri çocuk sayısı

İstenen çocuk sayısı	%
1 çocuk	1.98
2 "	55.92
3 "	32.25
4 + "	9.69

(Kaynak: DPT,1992:144)

B. Ortalama aile büyüklüğü ve bağımlı nüfus miktarı

1. Ortalama aile büyüklüğü: Batı Avrupa ülkelerindeki vatandaşlarımızın demografik özellikleri ile ilgili ayrıntılı istatistikler bulunmadığı için ortalama aile büyüklüğü, (diğer adı ile *hane halkı sayısı*) hakkında elimizde herhangi bir veri mevcut değildir⁶. Bu konuda yaklaşık bir tahminde bulunabilmek için anket çalışmamız içinde yer alan "*Yurtdışında bulunduğunuz evde kimlerle beraber kalıyorsunuz?*" ve "*Yurtdışında oturduğunuz evde kaç tane çocuk var?*" şeklindeki sorularımıza aldığımız cevaplardan yola çıkarak aşağıdaki tablolar oluşturulmuştur (Tablo-8 ve 9).

Tablo-8: Yurtdışında bulunduğunuz evde kimlerle beraber kalıyorsunuz

Evde kimler var?	%
Yalnız eş ve çocukları	60.5
Eş ve çocukları, anne-babası, kardeşleri	27.0
Eş ve çocukları, babası	6.3
Eş ve çocukları, annesi	5.1
+ Dedesi veya ninesi	1.1

(Yılmaz,1992:181)

Bu tabloya göre Batı Avrupa ülkelerindeki vatandaşlarımızın % 60'ı *çekirdek aile* tipine girmektedir. Birinci kuşak, ikinci kuşak (ve varsa) üçüncü kuşağın bir arada olduğu aile sayısı ise % 27 civarındadır. Yalnız

⁶ Türkiye için böyle bir çalışma 1989 yılında yapılmış ve *Türk Aile Yapısı Araştırması* adıyla DPT tarafından 1992'de yayınlanmıştır. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye'deki ortalama aile büyüklüğü 4.75'tir (kırsal:5.39, Kent:4.27) (DPT,1992:48). DİE tarafından yayınlanan *Türkiye Sosyal Göstergeler* isimli araştırmada da hane halkı sayısının % olarak dağılımı şu şekildedir; 1-3 kişi arası % 27.52, 4-6 kişi arası % 46.70 ve 7 kişiden çok olanlar da % 25.78 (DİE,1990:52).

anne veya yalnız babası da yanlarında olanları da ele aldığımızda bu oran en çok % 38 olmaktadır. Birinci kuşağın geri dönüş veya ölüm gibi sebeplerle zaman içinde giderek azalacağı, buna paralel olarak da çekirdek aile sayısının yıldan yıla daha da artacağı gibi hususlar da gözden uzak tutulmamalıdır.

Tablo-9: Yurtdışında oturduğunuz evde kaç tane çocuk var

Çocuk sayısı	%
1	45.0
2	26.7
3	16.7
4	9.2
5 +	2.4

(Yılmaz,1992:184)

Tablo-8 ve Tablo-9 birlikte değerlendirildiğinde ise şu sonuç çıkmaktadır; Batı Avrupa ülkelerinde % 60 civarında yüksek bir orana sahip olan çekirdek aile sayısına ilave olarak, bu ailelerin % 45 gibi önemli bir kısmının da çocuk sayısı 1 tanedir. Toplam olarak 1 ve 2 çocuğa sahip olanların oranı ise % 70'i geçmektedir. Sorunun soruluş tarzına göre, evde (ör. ankete cevap verenlerin küçük kardeşleri vb.) başka çocuklar da olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, hem 3 ve daha fazla çocukların mevcudiyetinin açıklaması yapılmış olacak, hem de bütün bu ihtimallere karşı evdeki çocuk sayısının az olmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

2. Bağımlı nüfus miktarı: Ülkelerin gelişmişlik veya geri kalmışlık kriterlerinden birisi de bağımlı nüfus miktarı, yani 100 veya 1000 çalışanın bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısıdır. Bu oran gelişmiş ülkelerde % 50'ler (veya başka bir ifade ile ‰ 500'ler) civarında olurken, geri kalmış veya kalkınmakta olan ülkelerde çoğu zaman % 100'leri bulmaktadır. Ör.Türkiye'deki bağımlı nüfus oranı 1985 yılına göre % 71,8 iken bu oran DİE tarafından yayımlanan 1994 Türkiye İstatistik Yıllığı'nda % 64,6 olarak verilmiştir⁷.

Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk vatandaşları ile ilgili olarak bağımlı nüfus miktarını bilmemizin bize sağlayacağı çeşitli faydalar vardır. Bunların başında ise; *yeterli istihdam imkânları bulunduğunda ve hak ettik-*

⁷ Aynı kaynaktan verilen rakamlardan yararlanarak yaptığımız çalışmada ise biz bu rakamı % 72 olarak hesapladık

leri ücreti alacaklarına inandıklarında vatandaşlarımızın ne oranda çalışma hayatına iştirak edecekleri meselesi gelmektedir. Tablo-10'da bu durum açıkça görülmektedir.

Tablo-10: Batı Avrupa ülkelerindeki vatandaşlarımızın bağımlı nüfus miktar ve oranları

Ülkeler	Çalışan nüfus	Bağımlı nüfus (0-14)+(65+)	Bağımlı nüfus %'si
Almanya	1.198.700*	472.200 ⁸	39,4
Hollanda	136.000	67.300	49,5
Fransa	111.000	97.600	90,0
Avusturya	117.000	52.000	44,0
Belçika	50.000	34.900	69,8
Danimarka	17.981	11.700	65,0
İsviçre	42.400	21.800	51,4

Tablo-10'daki en gerçekçi ve en son rakam Almanya'da bulunan vatandaşlarımızla ilgilidir. Görüldüğü gibi vatandaşlarımızın Almanya'daki bağımlılık oranı % 40 civarındadır. Özellikle Türkiye ile karşılaştırıldığında Almanya'daki vatandaşlarımızın refah seviyelerinin yüksek olmasının ardında yatan gerçek; sadece Almanya'da çalışıyor olmaları değil, (bebekler ve okula giden çocuklar hariç) büyük çapta ailece istihdam alanında yer almalarından kaynaklanmaktadır. Bu oranlar Hollanda, Avusturya ve İsviçre'de ise % 50 civarındadır. Belçika ve Danimarka'da bulunan vatandaş sayımız zaten azdır. Tabloda en yüksek değerlere Fransa'da rastlanmasının iki sebebi olabilir; ya verilen istatistikî bilgilerde bir yanlışlık vardır, ya da bu ülkedeki yüksek çocuk paraları ve evde çocuklarına bakan annelere verilen önemli miktarlardaki aile yardımları sonucu Türk kadınlarının iş hayatında yer almamaları nedeniyledir. Ayrıca, Fransa'da Almanya'daki gibi yeterli istihdam olanaklarının bulunmayışının da bunda etkili olabileceğini göz önünde bulundurmakta fayda vardır.

⁸ Tablodaki değerlerden sadece Almanya'nınkiler 1995 verileri olup, diğerleri Çalışma Bakanlığı, 1992'den alınan rakamlardır.

SONUÇ

Batı Avrupa ülkelerindeki Türk nüfus miktarı bugün üç milyon civarındadır. Batılı ülkelerin aldıkları tedbirlerle yakın bir gelecekte bu rakamın fazla bir değişikliğe uğramayacağı sanılmaktadır. Türkiye'ye kesin geri dönüşler oranında aile birleşmelerine izin verilmekte, böylece bir bakıma bu ülkelerdeki yabancı işçiler *gençleştirilmeye* tabi tutulmaktadır.

Sanıldığına aksine yurtdışındaki *Türkler arasında yüksek doğurganlık oranlarına rastlanmamaktadır*. Geçmişte rastlansa bile bugün bu oran Batılı ülkeler seviyesine doğru bir gerileme halindedir. Ortalama iki çocuğa sahip olan ve evli olup ikiden fazla çocuk istemeyenlerin sayısı dikate alındığında (doğumlar yoluyla) Batı Avrupa'daki Türk nüfus artışı sıfırın biraz üstündedir. Nüfus artış hızını düşüren başlıca faktörler; konut bulma zorluğu, Avrupaî hayat tarzı, kadınların çalışma hayatında yoğun bir şekilde yer almaları ve eğitim süreci gibi nedenlerdir.

Ortalama aile büyüklüğünde ise çekirdek aile yönünde hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Birinci kuşak vatandaşlarımızın ölmeleri veya kesin dönüş yapmaları oranında bu değişim daha da hızlanacaktır. Çekirdek aileye geçiş ile birlikte ayrı ev, ayrı araba, ayrı eşya ve gönlünce bir tatil yapma gibi istekler yanında birinci kuşağın vaktiyle Türkiye'de yaptıkları yatırıma da güvenilerek, özellikle ikinci kuşak vatandaşlarımız arasında *tasarruf oranı düşecek*, bunun doğal bir sonucu olarak da *Türkiye'ye daha az işçi dövizi gelecektir*.

Yurtdışındaki vatandaşlarımız arasında *bağımlı nüfus miktarı* Türkiye'den *oldukça düşüktür*. Bu da bize, yeterli iş olanakları ve gelir imkânları sağlandığında vatandaşlarımızın üretici olmak için istihdam alanında gereken yeri aldıklarını göstermektedir. *Bu ülkelerde çalışan vatandaşlarımızın refah seviyelerinin yüksek olması sadece o ülkelerin verdikleri maaşların fazlalığından değil, işçilerimizin ailece çalışabilir durumdaki bütün fertlerinin istihdam alanında yer almaları ile ilgilidir*. Aynı tarz bir çalışma temposu ailece Türkiye'de de gösterilse, elde edilecek kazanç miktarı, hiç şüphesiz yurtdışında işçi olma talebini en aza indirecek düzeyde olacaktır.

ÖNERİLER

Batı Avrupa ülkelerinde bulunan vatandaşlarımız her yönüyle Türkiye için büyük bir önem taşımaktadır. Fakat ülkemizi idare etmekte olan hükümetlerin bu önemli potansiyeli tam olarak değerlendirdikleri hiçbir zaman iddia edilemez. Yakın bir gelecekte Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na kabul edilmesi söz konusu olmadığına göre ülkemiz AT içinde bulunan bu vatandaşlarımızla ilgili politikasını yeniden gözden geçirmeli ve gereken tedbirleri acilen almalıdır. Konu ile ilgili olarak bir başka çalışmamızda (bkz.Yılmaz,1994) birçok öneri getirilmiştir. Onlara ilave olarak burada da şu önerilerde bulunabiliriz;

1. Dış Türkler Bakanlığı derhal kurulmalıdır. Bu Bakanlık bünyesinde oluşturulacak *Dış Türklerle İlgili İstatistik Merkezi*'nde yurtdışındaki vatandaşlarımızla ilgili olarak (yukarıda ana hatları ile bir kısmını vermeye çalıştığımız) başta demografik veriler olmak üzere, her türlü bilgi depolanmalıdır.

2. Asimile olmuş bir kalabalığın Türkiye'ye herhangi bir faydası olamayacağı göz önünde bulundurularak, yurtdışındaki vatandaşlarımızın kimliklerini kaybetmeden buldukları topluma uyum sağlamaları için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Bu amaçla şu anda orada yetişmekte olan *ikinci ve üçüncü kuşak vatandaşlarımızın asimile olmamaları için eğitim ve kültür alanında gereken tedbirler alınmalıdır.*

3. Bu vatandaşlarımızın AT içinde bir *Türk Lobisi* gibi faaliyet gösterebilmeleri ve ülkemize en çok fayda getirecek şekilde hareket etmelerini sağlamak için, başta *örgütlenme çalışmalarına destek* olmak üzere, ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Özellikle bu ülkelerde bulunan işçi kökenli işadamlarımız ve bu yolda ilerleyen yeni nesil girişimcilerle daha sıkı irtibat kurularak, Batı Avrupa ülkeleri ile olan ithalât ve ihracatımızın bu vatandaşlarımız aracılığıyla yapılmasına ayrı bir önem verilmelidir.

4. Her ne surette olursa olsun bu vatandaşlarımızın Türkiye ile irtibatlarının kesilmesine seyirci kalınmamalı, tam tersine *Türkiye ile bağlarını kuvvetlendirmek için her yol denenmelidir.*

BİBLİYOGRAFYA

- ABADAN, N.-KEMİKSİZ, N.(1986) *Türk Dış Göçü:1960-1984* (Yorumlu Bibliyografya), A. Ü. Siyasal Bil.Fak.Yay.No:555, Ankara.
- BUNDESMİNİSTERIUM FÜR ARBEİT (1995) *Auslander-Daten: Bevölkerung, Beschäftigung, Arbeitsmarkt*, Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung, Berlin
- ÇALIŞMA VE SOS.GÜV.BAK.(1992) *1991 Yılı Raporu*, Çalışma ve Sos. Güv. Bak.Yurtdışı İşçi Hiz.Gn.Md.Yay.No:47, Ankara
- DİE (1990) *Türkiye Sosyal Göstergeler*, DPT Yay.No:2233, Ankara
- DİE (1995) *Türkiye İstatistik Yıllığı 1994*, DİE Yay., Ankara
- DOĞANAY, H.(1994) *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, Gazibüro Kitabevi, Ankara
- DPT (1992) *Türk Aile Yapısı Araştırması*, DPT Yay.No:2313, Ankara
- DPT (1994) *Yurtdışı Türk İşgücü Piyasası*, 7.Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No:2353, Ankara
- TÜMERTEKİN, E.(1994) *Beşeri Coğrafyaya Giriş*, İ.Ü. Ed. Fakültesi, Yay. No:2464, İstanbul
- YENER, S.(1979) *Türkiye'den Almanya'ya Giden Nüfusun Nitelikleri*, DPT Yay., Ankara
- YILMAZ, C.(1992) *Batı Avrupa Ülkelerindeki Türk İşçilerinin Türkiye'de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri*, İ.Ü. Sos. Bil. Enst. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul
- YILMAZ, C.(1994) "*Sosyal Problemlerin Mekân Tercihleri Üzerine Etkisi: Batı Avrupa'daki Türk İşçilerinin Sorunlarına Siyasî ve Sosyal Coğrafya Açısından Bir Yaklaşım*", 19 Mayıs Üniv. Eğitim Fak. Dergisi, Sayı: 9, Samsun, sf.293-344